

Analiza

**postojećih i mogućnost
uspostavljanja novih modela
podrške za osobe s invaliditetom
u Bosni i Hercegovini**

Ovu publikaciju finansira:

Sida, Švedska razvojna agencija posredstvom Shia (MYRIGHT), Švedske organizacije osoba sa invaliditetom za međunarodnu saradnju. Mišljenja izražena u ovom materijalu ne odražavaju neophodno i stavove Agencije Sida. Odgovornost za sadržaj snosi isključivo autor teksta.

Analiza

**postojećih i mogućnost
uspostavljanja novih modela
podrške za osobe s invaliditetom
u Bosni i Hercegovini**

Decembar 2011. godine

Izdavač

Švedska krovna organizacija unutar pokreta osoba s invaliditetom - Švedske organizacije osoba s invaliditetom za međunarodnu saradnju -

SHIA

Solidarity

Human Rights

Inclusion

Accessibility

MYRIGHT

EMPOWERS PEOPLE WITH DISABILITIES

Autori istraživanja

Lejla Somun Krupalija, Fikret Zuko, Haris Haverić, Suvad Zahirović

Lektura

Kerim Zvizdić

DTP i štampa

T&T concept d.o.o. Sarajevo

Tiraž

500 kom.

Datum izdavanja

2012. godina

Sadržaj:

Uvod	5
1. Opis postojećih usluga za osobe sa invaliditetom	7
1.1. Obrazovanje.....	8
1.2. Zdravstvo.....	13
1.3. Socijalna zaštita	16
1.4. Rehabilitacija i zapošljavanje	21
1.5. Podrška za samostalni život i stanovanje uz podršku.....	23
1.6. Kultura I informiranje.....	28
2. Preporuke za uvođenje servisa podrška za osobe sinvaliditetom	31
2.1. Prije uspostavljanja novog sistema podrške.....	32
2.2. Mogući pravni osnov	32
2.3. Mogući način utvrđivanja potrebe uvođenja pojedinih usluga	33
2.4. Koje usluge osigurati?	34
2.5. Dostupnost usluga.....	35
2.6. Osiguravanje standarda.....	36
2.7. Mogući načini certificiranja	36
2.8. Mogući modeli nadzora	37
2.9. Mogući modeli finansiranja usluga	38

Uvod

Osobe s invaliditetom su u posljednjih četrdesetak godina u fokusu društva, a što se na različite načine ogleda u promjeni njihovog statusa u zajednici, ali i u odnosu društva prema pravima i potrebama osoba s invaliditetom.

Reakciju društva na zahtjeve osoba s invaliditetom da budu prepoznati i priznati kao ravnopravni članovi zajednice još uvijek je moguće identifikovati na nekoliko ključnih nivoa:

- Na međunarodnom nivou usvojeno je više dokumenata kojima su države obavezane da osiguraju mehanizme poštivanja ljudskih prava i uključenosti osoba s invaliditetom u društvo na ravnopravnoj osnovi, te monitoring primjene dostignutih standarda. Najznačajnije postignuće na međunarodnom nivou je usvajanje UN Standardnih Pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom 1993., a potom 2006. godine Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Također, na temelju Konvencije su razvijeni regionalni i nacionalni planovi akcije u oblasti invalidnosti.
- Na nivou Vijeća Evrope i Evropske unije usvojeni su dokumenti koji čine politički okvir i uspostavljaju standarde i niz obaveza za države članice, a najznačajniji dokumenti su Akcioni plan Vijeća Evrope i Strategija za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom 2010-2020 Evropske unije.
- Na nivou država (nacionalni nivo) prihvaćeni su međunarodni standardi u oblasti invalidnosti, a države su se obavezale na njihovo poštovanje i razvijanje mehanizama praktične primjene, a što se naročito ogleda u usvajanju strateških dokumenata u kojima se definišu ključne oblasti za intervencije institucija države, a s ciljem promjene društvenog statusa osoba s invaliditetom.
- Na nivou lokalnih zajednica razvijaju se akcioni planovi za primjenu međunarodnih i nacionalnih standarda, a što podrazumijeva akcije usmjerene na promjene u konkretnim oblastima od interesa za pojedince s invaliditetom koje najdirektnije utiču na puno ostvarivanje njihovih ljudskih prava i uključenost u društvo.

Cijeli se proces odnosa društva prema osobama s invaliditetom odvija u kontekstu promjene/prelaska sa „karitativnog“ (milosrdnog) i „medicinskog“ modela na „socijalni“ (društveni) model odnosa prema fenomenu invalidnosti i osobama s

invaliditetom koji se temelji na punom poštivanju ljudskih prava za osobe s invaliditetom i stvaranje uslova za jednake mogućnosti.

Ratificiranjem Konvencije o pravima osoba s invaliditetom od strane Bosne i Hercegovine 2009. godine, usvajanjem Jedinствене politike u oblasti invalidnosti 2008., te usvajanjem entitetskih Strategija za primjenu politike, u Bosni i Hercegovini je postignut konsenzus ključnih aktera društva zainteresovanih za pitanja invaliditeta da se u budućnosti radi na razvijanju mješovitih modela podrške društvene zajednice osobama s invaliditetom koji će podrazumijevati različite vidove novčanih davanja, ali i razvijanje sistema usluga potrebnih za puno ostvarivanje prava i uključenost osoba s invaliditetom u život zajednice.

Uzimajući u obzir međunarodne, državne i lokalne dokumente kojima je definisan okvir za razvoj novih modela podrške za osobe s invaliditetom, autori ovog izvještaja su identifikovali i analizirali postojeće usluge dostupne osobama s invaliditetom koje se od strane javnih/državnih institucija, nevladinih organizacija i organizacija osoba s invaliditetom osiguravaju na različitim nivoima organizovanja države.

Izvještajem su obuhvaćene oblasti pružanja usluga koje najdirektnije utiču na puno uživanje ljudskih prava i dostojanstva, izjednačavanje mogućnosti, uključivanje u društvo i razvoj životnih potencijala osoba s invaliditetom.

Ovim se izvještajem želi dati doprinos boljem razumijevanju postojećih modela podrške osobama s invaliditetom i potrebi razvijanja novih modela podrške koji će biti utemeljeni na stvarnim potrebama pojedinaca i razvijeni na nivou lokalnih zajednica, a čime bi se osigurala puna uključenost pojedinaca s invaliditetom u društvo, ali i omogućilo iskorištavanje njihovih potencijala.

Također, cilj izvještaja je da različite aktere zainteresovane za promjene odnosa društva prema osobama s invaliditetom osnaži i podstakne na partnersko djelovanje koje bi rezultiralo uspostavljanjem novih modela podrške za osobe s invaliditetom.

Cilj je da zagovarači, ali i drugi zainteresovani akteri dobiju informacije o modelima podrške osobama s invaliditetom zasnovanim na sistemu usluga kako bi pokrenuli učinkovite zagovaračke procese koji bi rezultirali uspostavljanjem novih i od različitih zainteresovanih strana prihvaćenih usluga namijenjenih pojedincima s invaliditetom.

Svrha ovog izvještaja je da da doprinos procesu reformi i primjeni međunarodnih standarda, državne politike, entitetskih strategija, lokalnih akcionih planova i zakonskih i podzakonskih akata čime bi se osigurao razvoj čitavog spektra usluga za osobe s invaliditetom na nivou lokalnih zajednica.

Također, ovim se izvještajem želi doprinijeti daljnjem razvoju partnerstva između relevantnih donosilaca odluka i organizacija osoba s invaliditetom i puna uključenost pojedinaca s invaliditetom u procese razvijanja, korištenja i kontrolisanja kvaliteta svake pojedine usluge.

1. Opis postojećih usluga za osobe s invaliditetom

U okviru medicinskog modela odnosa prema osobama s invaliditetom koji je preovlađujući u Bosni i Hercegovini, ne postoji razvijen adekvatan sistem usluga namijenjen osobama s invaliditetom.

Ključne karakteristike postojećih usluga su:

- Da su razvijene u okviru pristupa invalidnosti koji se zasniva na “milosrdnom” i “medicinskom” modelu;
- Da su usluge razvijene na temelju procjene stručnjaka i odluka predstavnika institucija vlasti bez mogućnosti uticaja organizacija osoba s invaliditetom ili osoba s invaliditetom na donesene odluke;
- U značajnoj mjeri se usluge ne mogu prepoznati kao usluge isključivo namijenjene osobama s invaliditetom, a što je najprepoznatljivije u uslugama iz oblasti zdravstvene zaštite;
- U značajnom broju primjera, i kad postoje, usluge namijenjene osobama s invaliditetom su zbog nepotpune i nedosljedne primjene standarda obezbjeđivanja nedostupne svim osobama s invaliditetom kojima su potrebne;
- U slučajevima kad su isporučioi usluga nevladine organizacije ili organizacije osoba s invaliditetom, uslugama najčešće nisu obuhvaćene sve osobe s invaliditetom na području isporuke usluge;
- Obzirom da su usluge koje isporučuju nevladine organizacije ili organizacije osoba s invaliditetom, obezbjeđene na temelju finansiranja od strane donatora putem finansiranja različitih projekata, usluge se osiguravaju na određeno vrijeme i dugoročno su najčešće neodržive;

- Usluge koje postoje su dizajnirane shodno opštim procjenama i ne vodi se računa o individualnim potrebama pojedinaca s invaliditetom;
- Uspostavljanje novih modela podrške koji podrazumijeva uvođenje usluga u različitim oblastima je “neprihvatljivo” za najveći broj osoba s invaliditetom, a najčešće je razlog neprihvatanja činjenica da protivnicima uvođenja novog modela usluge nisu niti potrebne, a model zasnovan na osiguravanju podrške kroz direktna novčana davanja je poželjan jer dio novca namijenjen podršci dopunjava mjesečni prihod;
- Svoj doprinos neprihvatanju promjene modela podrške daju i institucije vlasti koje žele sprovesti proces reformi na način da naprave budžetske uštede koristeći se, skoro isključivo administrativnim reformama čiji se efekti najnegativnije odražavaju na osobe sa najtežim stepenom invaliditeta kojima su različiti vidovi podrške za svakodnevno funkcionisanje najpotrebniji;

Postojeće stanje je većinu osoba s invaliditetom kojima je podrška koja bi se osigurala kroz sistem usluga neophodna, dovelo do izrazitog siromaštva, dodatno opteretilo njihove porodice, a njima onemogućilo da aktivno učestvuju u privatnom i javnom životu i time izrazito povećalo njihovu socijalnu isključenost.

Ovim izvještajem smo analizirali dostupne usluge u oblastima obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, rada i zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije, samostalnog života i socijalnog stanovanja i stanovanja uz podršku, te kulture, umjetnosti i informisanja.

Trenutačno se usluge za osobe s invaliditetom obezbjeđuju od strane javnih institucija čiji su osnivači institucije vlasti na različitim nivoima, te od strane nevladinih i humanitarnih organizacija i organizacija osoba s invaliditetom.

1.1. Obrazovanje

Ratifikujući Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i opredjeljujući se za pristup Evropskoj uniji, Bosna i Hercegovina se obavezala da omogući primjenu najviših standarda kako bi za sve osobe s invaliditetom bio osiguran pristup programima obrazovanja i vaspitanja, a što podrazumijeva inkluziju u redovne obrazovno vaspitne programe, individualizaciju programa, osiguravanje adekvatnih ljudskih i tehničkih vidova podrške i prilagođavanje okruženja i informacija kako bi bile dostupne osobama s invaliditetom.

Obzirom na ustrojstvo Bosne i Hercegovine i podijeljenu nadležnost između države, entiteta, a u Federaciji entiteta i kantona, veoma je teško, a često i nemoguće obezbijediti jednake uslove za pristup programima obrazovanja za osobe s invaliditetom na teritoriji cijele zemlje.

Postojeći propisi nedvosmisleno zabranjuju sve vidove diskriminacije po osnovu invalidnosti naglašavajući pravo svakog djeteta na odgoj i obrazovanje pod jednakim uvjetima. Teškoće na koje nailaze djeca i mladi s invaliditetom u ostvarivanju ovog prava su loši prostorni i materijalni uvjeti, nepristupačna sredstva javnog transporta, arhitektonsko-urbanističke i informacijske barijere, neujednačena rasprostranjenost mreže ustanova, nedovoljno osposobljen stručni kadar, predrasude, kao i neprilagođeni udžbenici, literatura i didaktička pomagala.

Institucije redovnog obrazovanja u većini slučajeva ne planiraju sredstva neophodna za provođenje programa inkluzivnog obrazovanja za djecu i mlade s invaliditetom. U toku samog procesa obrazovanja nastavnog osoblja ne postoje predmeti koji ih pripremaju za rad s djecom i mladima s invaliditetom. Nepristupačno i neodgovarajuće obrazovanje isključuje većinu osoba s invaliditetom, čime su njihov razvoj i osposobljavanje za život i rad umanjeni ili onemogućeni.

Postoji razvijen sistem specijalnih škola u kojima se obrazuje manji broj djece i mladih s invaliditetom, no status ovih ustanova nije riješen i najčešće nemaju uvjete za adekvatno obrazovanje i vaspitanje. Postoje specijalne javne obrazovne institucije za slijepe, za osobe oštećenog sluha, za osobe s intelektualnim poteškoćama, te za obrazovanje osoba s tjelesnim invaliditetom.

Trenutno dostupne usluge za osobe sa invaliditetom u oblasti obrazovanja osiguravaju obrazovne institucije redovnog sistema, specijalne obrazovno vaspitne ustanove i nevladine organizacije i organizacije osoba sa invaliditetom.

- U okviru manjeg broja institucija za „redovno“ obrazovanje, uglavnom redovne osnovne škole, djeluju stručni timovi za podršku nastavnicima u odjeljenjima u kojima se obrazuju djeca s invaliditetom, te podršku djeci s invaliditetom uključenoj u redovne obrazovne programe. U pravilu, ovi timovi osiguravaju podršku za više obrazovnih institucija, a preovlađuje podrška nastavnicima koja se ogleda u prilagođavanju nastavnih programa, osiguravanju podrške u radu sa učenicima s invaliditetom tokom izvođenja nastave, a samo u rijetkim situacijama rad sa roditeljima djece s invaliditetom i vršnjacima. Ilustracije radi navest ćemo nekoliko najkarakterističnijih primjera rada timova za podršku:

- U Republici Srpskoj postoji oko 260 osnovnih škola, a za podršku procesu inkluzije oformljeno je 40 timova za podršku;
- Na području Tuzlanskog Kantona, nevladina organizacija „Duga“ je formirala tim za podršku u 15 od ukupno 96 osnovnih škola;
- U Sarajevskom Kantonu podršku inkluzivnom obrazovanju osiguravaju nevladine organizacije i organizacije osoba s invaliditetom, kroz razne projekte, a samo djelimično podršku daju škole za specijalno obrazovanje.
- Od prije godinu dana u hercegovačko-neretvanskom kantonu ne funkcionišu timovi za podršku inkluzivnom obrazovanju jer je došlo do smjene menadžmenta u specijalnim obrazovnim institucijama, u okviru kojih su timovi funkcionisali.

Iz navedenih primjera možemo zaključiti da se ne osiguravaju potrebne usluge sudionicima obrazovno vaspitnog procesa ni po kvantitetu ni po kvalitetu, čime se proces inkluzivnog obrazovanja svodi na puku formu i zagovara samo deklarativno.

Većina usluga koje se osiguravaju u specijalnim obrazovnim ustanovama su isključivo namijenjene za djecu i mlade s invaliditetom polaznike tih institucija. Primjeri usluga koje se isporučuju su: dodatni edukativni programi (obuke za savladavanje vještina svakodnevnog življenja, različiti kursevi mobiliteta za slijepe, obuke za rad na računaru, prilagođavanje i štampanje udžbenika). U specijalnim obrazovnim ustanovama za djecu i mlade oštećenog sluha osiguravaju se usluge prevođenja na gestovni govor, ali najčešće samo kao dio podrške odvijanja nastavno- obrazovnog procesa.

Također, u određenom broju specijalnih obrazovnih institucija se realizuju i usluge rada sa roditeljima, a što se najčešće realizuje kao dio određenih projekata i završava se završetkom projekta.

Specijalne javne ustanove za obrazovanje osoba s intelektualnim poteškoćama:

1. Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece «MJEDENICA»
2. JU Centar za vaspitanje, obrazovanje, radno osposobljavanje i zapošljavanje mentalno retardirane djece, djece oboljele od autizma i cerebralne paralize »Vladimir Nazor« Škola za srednje stručno obrazovanje i radno osposobljavanje, Sarajevo
3. Osnovna specijalna škola, Zenica
4. Srednja specijalna škola Zenica

5. J.U. Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, Tuzla
6. Osnovna specijalna škola "Sulejman Omerović CAR", Maglaj
7. Osnovna škola za djecu s posebnim potrebama Mostar
8. Osnovna i Srednja škola za djecu ometenu u razvoju „Đorđe Natošević“, Prijedor

Osim navedenih obrazovnih institucija postoje i centri koji se između ostalog bave i određenim oblicima edukacije osoba s intelektualnim poteškoćama:

1. Dnevni Centar "DUGA", Novi Travnik
2. Rehabilitacijski centar "SVETA OBITELJ", Mostar
3. Centar za djecu i omladinu sa posebnim potrebama "LOS ROSALES", Mostar
4. Dom za djecu ometenu u tjelesnom ili psihičkom razvoju „Marija-naša nada“ Široki Brijeg
5. Centar "Zaštiti me", Banja Luka, u okviru kojeg je osnovna i srednja škola

Specijalne javne ustanove za obrazovanje slijepih su: Centar za obrazovanje i vaspitanje slijepih (osnovna i srednja škola) Sarajevo, Zavod za slijepce „Budućnost“ (osnovna i srednja škola) Derventa.

Specijalne javne institucije za obrazovanje i odgoj osoba oštećenog sluha: Centar za rehabilitaciju govora i sluha Sarajevo, Centar za rehabilitaciju sluha i govora Tuzla, Zavod za obrazovanje i vaspitanje gluhih Banja Luka.

Usluge koje se osiguravaju u okviru specijalnih javnih obrazovnih institucija su usko vezane za odvijanje obrazovno- vaspitnog procesa.

Organizacije osoba s invaliditetom nemaju nikakav uticaj na sistem obrazovanja a posebno dizajniranje i kontrolu provođenja pojedinih usluga u ovim institucijama, a usljed čega osobe s invaliditetom koje na ovakav način stiču obrazovanje ne usvajaju vještine koje će primijeniti u svakodnevnom životu. Također, stečeno profesionalno obrazovanje neadekvatno je, a što za rezultat ima isključenost sa tržišta rada.

Međutim, nevladine organizacije, a naročito organizacije osoba s invaliditetom, imaju značajnu ulogu u podršci za obrazovanje pojedincima, a posebno kada se radi o cjeloživotnom obrazovanju. Kroz razne projekte, koji su vremenski ograničeni, ne pokrivaju cijelu teritoriju i obuhvaćaju relativno mali broj osoba s invaliditetom, organizuju se razni oblici edukacije i podrške. Ovo se prije svega odnosi na sticanje određenih znanja i vještina koje osobama s invaliditetom olakšavaju njihovo

funkcionisanje, a određeni broj organizacija osoba s invaliditetom organizuje pristupačan prevoz do obrazovnih institucija.

Neki od primjera su:

- Banjaluka: HO „Partner“, Savez slijepih RS,
- Bugojno: Udruga roditelja, građana i prijatelja za pomoć djeci i omladini sa posebnim potrebama "LEPTIR",
- Doboj: Udruženje paraplegičara, oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida regije Doboj,
- Konjic: Udruženje građana za pomoć djeci sa posebnim potrebama "I",
- Mostar: Udruženje građana roditelja i prijatelja osoba s posebnim potrebama "SUNCE",
- Sarajevo: Udruženje za podršku osobama s intelaktualnim teškoćama na području Kantona Sarajevo "OAZA", Udruženje građana oboljelih od cerebralne dječije paralize, Udruženje slijepih Kantona Sarajevo, Udruženje „Život sa Down sindromom“, Udruženje „DUGA“,
- Trebinje: Udruženje „Sunce nam je zajedničko“ i
- Tuzla: Centar za djecu sa višestrukim smetnjama „Koraci nade“; Informativni centar za osobe sa invaliditetom „Lotos“, Udruženje „Majke hendikepirane djece“.

Može se zaključiti da ove i druge organizacije daju značajan doprinos obrazovanju osoba s invaliditetom, ali su usluge koje one isporučuju vremenski ograničene, pri njihovom isporučivanju se primjenjuju neujednačeni standardi i tim uslugama nisu obuhvaćene sve osobe s invaliditetom koje imaju potrebu za tim uslugama.

U cilju stvaranja jednakih uvjeta i pristupačnog okruženja za potpuno uključenje osoba s invaliditetom u procese obrazovanja potrebno je raditi na razvijanju sljedećih usluga:

- Za svu djecu i omladinu s invaliditetom koja se školuju obezbijediti uslugu personalnog asistenta u skladu sa njihovim potrebama;
- Osigurati usluge pristupačnog prevoza;
- Usluga obezbjeđivanja potrebnih pomagala i obuke za njihovo korištenje, popravku i održavanje;

- Usluge asistenta u nastavi – nastavnika za podršku;
- Usluge mobilnih multidisciplinarnih timova za podršku;
- Razvijati usluge učenja životnih vještina koje su osobama s invaliditetom neophodne kako bi olakšale njihovo puno i jednako učešće u obrazovanju i društvu;
- Razvijati usluge dodatnog obrazovanja nastavnog osoblja, uključujući obrazovanje i angažman nastavnika koji su i sami osobe s invaliditetom;
- Razvijati usluge kojima se osigurava pristupačnost, pomagala i literaturi u dostupnim tehnikama (Brajevo pismo, znakovni jezik, zvučna tehnika, štampa sa uvećanim slovima, prilagođen sadržaj) za sve nivoe obrazovanja, te tumače znakovnog jezika, drugih neverbalnih oblika komuniciranja, kao i druge oblike podrške za obrazovanje osoba s invaliditetom;
- Obezbijediti usluge podrške roditeljima, naročito onim koji imaju djecu s težim i višestrukim invaliditetom;
- Razvijati usluge cjeloživotnog učenja, kao i usluge prekvalifikacije i dokvalifikacije osoba s invaliditetom.

1.2. Zdravstvo

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, u Članu 25. propisuje da države potpisnice priznaju da sve osobe s invaliditetom imaju pravo na uživanje najvišeg mogućeg standarda zdravlja bez diskriminacije po osnovu invalidnosti. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale pristup zdravstvenim i uslugama rehabilitacije vezanim za zdravstvenu zaštitu, koje će voditi računa o rodnim aspektima.

Oblast zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja, prema Ustavu BiH je u nadležnosti entiteta, a u FBiH u podijeljenoj nadležnosti Federacije i kantona.

Ovakva decentraliziranost zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite, naročito u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao i različite ekonomske moći entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, kao i kantona, čine da osigurana lica ne ostvaruju jednaka prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja niti imaju jednakopravan pristup svim nivoima zdravstvene zaštite i odgovarajućim zdravstvenim ustanovama.

Ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu osoba s invaliditetom karakterišu diskriminacija osoba s invaliditetom po uzroku nastanka invaliditeta, neodgovarajući sistem finansiranja zdravstvene zaštite, neracionalna raspodjela sredstava po nivoima zdravstvene zaštite, neadekvatna organizacija i stepen opremljenosti zdravstvenih ustanova, nepristupačnost, neadekvatna obučenos medicinskog i paramedicinskog osoblja, nedostatak kontrole kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i kontrole trošenja.

Dostupnost zdravstvenih usluga je neujednačena, kako usluga primarne zdravstvene zaštite (ruralna i urbana sredina, razlike po entitetima i kantonima), tako i specijalističkih i složenijih zdravstvenih usluga. Osobe s invaliditetom ne mogu ostvariti pravo na zdravstvenu zaštitu ukoliko nisu osigurane osobe, a u većini kantona ne mogu biti osiguranici samo po osnovu invaliditeta, zbog čega značajan broj osoba s invaliditetom ostaje bez zdravstvenog osiguranja i zaštite, pa tako i mogućnosti korištenja usluga zdravstvene zaštite, što kao posljedicu ima dalje ugrožavanje njihovog zdravstvenog stanja i povećanje stepena invalidnosti.

Medicinska rehabilitacija je samo djelomično pristupačna i prilagođena osobama s invaliditetom samo u urbanim sredinama. Većina postojećih institucija za medicinsku rehabilitaciju je slabo opremljena i imaju nedovoljno obučeno osoblje za specifične potrebe osoba s invaliditetom. Usluge primarne medicinske rehabilitacije su kreirane za ukupnu populaciju i svode se prije svega na medicinsku rehabilitaciju dok se zanemaruju specifični vidovi rehabilitacije potrebni osobama s invaliditetom.

Usluge sekundarne medicinske rehabilitacije nisu dostupne svim osobama s invaliditetom, jer je ovo pravo definisano samo za ratne vojne invalide, a reguliše se zakonom o osnovnim pravima ratnih vojnih invalida i zakonima o dopunskim pravima ratnih vojnih invalida.

Ne postoje razvijeni programi rane intervencije, kao ni multidisciplinarni timovi za praćenje i podršku djeci s invaliditetom, roditeljima, te drugim zainteresovanim i nadležnim institucijama.

Osobe s invaliditetom prečesto ostaju isključene iz osnovnih tokova službi zdravstvene zaštite i sistematski su orijentirane ka specijalizovanim medicinskim ustanovama. Činjenica da u BiH postoji 60 centara utemeljenih u zajednici osnovanih unutar primarne zdravstvene zaštite u kojima osobe s invaliditetom mogu da dobiju neke medicinske usluge i (re)habilitacionu njegu je pozitivan primjer. U periodu između 1997. i 2004. godine, u BiH je osnovano 60 službi rehabilitacije zasnovanih u zajednici (RZZ) unutar sistema javne primarne zdravstvene zaštite, od čega 38 u FBiH i 22 u RS-u. Takav integrisan model

rehabilitacije ima za cilj da osigura bolji pristup medicinskoj njezi osobama s invaliditetom, kroz interdisciplinarni pristup i upućivanje na referentne ustanove po potrebi.

Usluge iz oblasti mentalnog zdravlja u BiH pružaju se kroz mrežu od 53 centra za mentalno zdravlje (CMZ), i to 38 u FBiH, 16 u RS i 1 u Distriktu Brčkom.

Usluge iz oblasti zdravstvene zaštite pružaju javne medicinske ustanove, privatne zdravstvene poliklinike, a nevladine organizacije i organizacije osoba s invaliditetom kroz realizovanje projekata obezbjeđuju pojedine vidove medicinske rehabilitacije kao što su fizioterapeutske tretmani, psihosocijalni programi podrške osobama s invaliditetom i roditeljima ili članovima porodica osoba s invaliditetom.

U cilju ostvarenja najvišeg mogućeg standarda zdravlja bez diskriminacije po osnovu invalidnost potrebno je :

- Omogućiti da sve osobe s teškim i višestrukim invaliditetom imaju pravo na zdravstveno osiguranje i zdravstvenu zaštitu bez diskriminacije po osnovu invalidnosti, kao i po osnovu uzroka nastanka invalidnosti;
- Preduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi se osigurao pristup zdravstvenim uslugama i medicinskoj rehabilitaciji svim grupama osoba s invaliditetom, posebno osobama s višestrukim invaliditetom, ženama i djevojčicama, djeci i starijim osobama;
- Razvijati različite oblike medicinske rehabilitacije pristupačne za sve osobe s invaliditetom;
- Razvijati različite programe i mjere kojim će se podsticati rad na prevenciji invalidnosti;
- Razvijati programe rane intervencije, podrške i praćenja djece s invaliditetom koji su zasnovani na multidisciplinarnom pristupu;
- Obezbijediti osobama s invaliditetom pravo na besplatna, individualno prilagođena pomagala, koja na bilo koji način nadomještaju ili zamjenjuju izgubljene ili oštećene dijelove tijela, organe i čula, i omogućavaju potpunu ili maksimalno moguću samostalnost u obavljanju svakodnevnih životnih i radnih aktivnosti.
- Razviti sistem usluga za podršku u nabavci, održavanju i obuci za korištenje tiflotehničkih, ortopedskih i drugih pomagala.

1.3. Socijalna zaštita

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom u Članu 28. propisuje da sve države priznaju pravo osobama s invaliditetom na odgovarajući životni standard za njih i njihove obitelji, uključujući odgovarajuću prehranu, odijevanje, stanovanje, kao i na stalno unaprjeđenje životnih uvjeta te će poduzeti odgovarajuće korake kako bi zaštitile i promicale ostvarenje ovog prava bez diskriminacije na osnovi invaliditeta.

Također, države trebaju priznati pravo osoba s invaliditetom na socijalnu zaštitu i na uživanje tog prava bez diskriminacije na osnovi invaliditeta, te će poduzeti odgovarajuće korake kako bi zaštitile i promicale ostvarenje ovog prava, uključujući i mjere u svrhu osiguranja dostupnosti odgovarajućih i finansijski pristupačnih usluga, uređaja i drugih vrsta pomoći vezanih uz potrebe koje proizlaze iz invaliditeta.

Oblast socijalne zaštite po Ustavu Bosne i Hercegovine je u isključivoj nadležnosti entiteta, a u Federaciji Bosne i Hercegovine u zajedničkoj nadležnosti Federacije i kantona. Ovako određena nadležnost u značajnoj mjeri otežava kreiranje jedinstvenog pristupa u socijalnoj zaštiti, a naročito u pružanju različitih vidova podrške osobama s invaliditetom.

U socijalnoj zaštiti osoba s invaliditetom dominiraju mjere usmjerene na novčanu podršku i institucionalno zbrinjavanje, dok su službe za socijalne usluge nerazvijene, uglavnom sistemski neuređene i vezane za određene projekte. U većini slučajeva, postojeći kadar i institucionalni mehanizmi su neadekvatni potrebama, skloni su stereotipima i teško se otvaraju za nove pristupe. Ova oblast je bazirana na pravima i statusima, a ne na individualnim potrebama i ima pristup zasnovan na sistemu određivanja kategorija osoba s invaliditetom. Otkrivanje i evidencija osoba s invaliditetom nisu institucionalno adekvatno uređeni tako da se za veliki broj osoba s invaliditetom ne mogu planirati programi socijalne zaštite. Visina novčanih davanja je nedovoljna za stvarne potrebe osoba s invaliditetom i njihovih porodica. Novčana davanja za tuđu njegu i pomoć često se tretiraju kao prihod za izdržavanje osoba s invaliditetom, a ne kao podrška za samostalno funkcionisanje. Porodica je osnovna i jedina služba za podršku osoba s invaliditetom, jer društvo nije razvilo mehanizme podrške ni za porodicu ni za osobe s invaliditetom. Osobama s invaliditetom ograničeno su dostupna pomoćna sredstva i oprema, službe za tumačenje, njega i pomoć, asistencija, pomagala, a u njihovom obezbjeđenju i nabavci one same finansijski značajno participiraju. Alternativni oblici zbrinjavanja u zajednici nisu razvijeni, a tamo gdje ih ima ograničenih su kapaciteta i nisu dostupni svim osobama s invaliditetom.

Ne postoji prihvaćena jedinstvena definicija invalidnosti i osobe s invaliditetom.

Procjena stepena invaliditeta u Bosni i Hercegovini se vrši neujednačeno i samo na osnovu medicinskog modela, bez primjene Međunarodne klasifikacije funkcionisanja Svjetske zdravstvene organizacije.

Evidencija i podaci o osobama s invaliditetom ne vode se po jedinstvenim standardima i nepotpuni su, što onemogućava njihovo efikasno korištenje i analizu. U Bosni i Hercegovini su kroz različite projekte organizovana istraživanja na manjem uzorku osoba s invaliditetom, ukazujući na loš položaj i status osoba s invaliditetom u društvu.

Kapacitet sistema koji garantuje socijalnu sigurnost nije adekvatan potrebama i ne obezbjeđuje minimum za preživljavanje, te je usko vezan za finansijske mogućnosti sistema u kojem se realizuje. Ne postoji državna i entitetska politika sistema socijalne sigurnosti. Nisu usaglašeni pristupi između različitih sektora i prisutna je diskriminacija po osnovu invalidnosti u garantovanju socijalne sigurnosti. Finansiranje mjera socijalne sigurnosti u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini je značajno ispod evropskog prosjeka i prosjeka u regionu, a izdvajanja za boračko-invalidsku zaštitu čine dvije trećine ukupnih socijalnih davanja. Zaštita djece s invaliditetom i njihovih porodica nije adekvatno riješena i ne uključuje sve aspekte dječije i druge zaštite, a posebno u Federaciji Bosne i Hercegovine. Dio prava osoba s invaliditetom iz penzijsko-invalidskog osiguranja „dislociran“ je u sistem socijalne zaštite, čime su osobe s invaliditetom dovedene u daleko lošiji položaj.

Oblast socijalnih usluga i funkcioniranje službi za podršku nisu uređeni posebnom zakonskom regulativom. Postojeći zakon o socijalnoj zaštiti u Republici Srpskoj prepoznaje učinkovitost socijalnih usluga i funkcioniranje službi za podršku. Ova oblast se razvija posljednjih godina, prije svega, kroz projektne aktivnosti samih osoba s invaliditetom i njihovih organizacija. Većina službi za podršku nije institucionalizirana i nema stalnu podršku, pa im je i uticaj ograničen. Najrasprostranjenija usluga u Republici Srpskoj su dnevni centri za mentalno nedovoljno razvijene osobe koji se intenzivno osnivaju u posljednjih pet godina. Tradicionalno mišljenje da je isključivo obitelj obavezna voditi brigu o osobama s invaliditetom i da se ta briga svodi samo na zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, uzrokuje apriori stavove da su dodatne službe, a time i usluge koje te službe pružaju, skupe i nepotrebne.

Akcioni planovi u oblasti invalidnosti u lokalnim zajednicama u BiH. O obje usvojene strategije u oblasti invaliditeta (*Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2011.-2015. i Strategija*

unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2010.-2015.), a zbog specifičnosti uređenja države BiH, definisano je da se urade lokalni planovi akcije u oblasti invaliditeta (LPAI) kako bi lokalne zajednice (općine i kantoni) izradili i usvojili dokument koji će obavezati ovu zajednicu za implementaciju preuzetih obaveza države. Trening program, kroz koje su prošle organizacije osobe s invaliditetom iz regija Mostar, Sarajevo, Tuzla, Banjaluka i Zenica, i dobijana znanja za izradu lokalnih planova akcija imali su za rezultat da su u Doboju, Bjeljini, Sarajevu, a kasnije i Mostaru, definisani planovi akcije koji bi lokalne strukture vlasti trebale usvojiti i implementirati. LPAI u Doboju, Derventi i Doboju jug su sastavni dio Strateškog plana ekonomskog razvoja opština-općina. Potrebno je da OOSI još više utiču na strukture vlasti da se implementiraju LPAI u zajednicama gdje su usvojeni a da se urade i u ostalim opštinama-općinama te usvoje od strane struktura vlasti u cijeloj BiH.

Postojeće institucije imaju ograničeno djelovanje i nisu usmjerene na pružanje usluga u zajednici, čime koncept "pružanja socijalnih usluga" dobiva humanistički karakter. Za kvalitetno funkcioniranje socijalnih usluga neophodni su dodatni resursi i dodatna znanja stručnog osoblja koja su bazirana na prihvatanju socijalnog modela u čijoj osnovi leži poštivanje ljudskih prava osoba s invaliditetom. Ujedno, ovo su preduvjeti za stvaranje sustava koji pruža mogućnosti i primjenu socijalnog modela u oblasti invalidnosti. Pružatelji usluga mogu biti ustanove socijalne zaštite, vjerske, nevladine organizacije i socijalna poduzeća.

Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine obezbjeđuju se tri prava u obliku direktnih novčanih davanja za osobe sa najmanje 90% invaliditeta: ličnu invalidninu, naknada za pomoć i njegu od strane drugog lica i ortopedski dodatak. Ona su jedinstvena za cijelu FBiH i finansiraju se iz Federalnog budžeta, izuzev za pravo na naknadu za pomoć i njegu od strane drugog lica za osobe koje su postale osobe s invaliditetom poslije 65 godina života. Za njih se pravo na naknadu za pomoć i njegu od strane drugog lica treba riješiti kroz kantonalne zakone. Samo su sarajevski i tuzlanski kanton do sada ovo pravo regulisali izmjenama i dopunama zakona.

Pravo na pomoć i njegu od strane drugog lica ne mogu ostvariti osobe s invaliditetom smještene u institucije socijalne zaštite ili obrazovne institucije u kojima im je ova vrsta usluge obezbijeđena.

Druga prava su socijalna pomoć, koja je određena za ostale građane, a koja je primjera radi u Kantonu Sarajevo viša za OSI za 30%, a u nekim od kantona uopšte ne postoji, različito definisana za osobe s invaliditetom.

Federalni *Zakon o socijalnoj zaštiti u članu 12. definiše korisnike socijalne zaštite* uključujući lica s invaliditetom i lica ometena u fizičkom ili psihičkom razvoju.

Prava osoba sa invaliditetom (OSI) su definisana kao: lična invalidnina, dodatak za njegu i pomoć druge osobe, ortopedski dodatak, pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala, osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija, dokvalifikacija), prvenstveno zapošljavanje, koja se ostvaravaju putem novčane i druge materijalne pomoći, osposobljavanja za život i rad, smještaj u drugu porodicu, smještaj u ustanove socijalne zaštite, usluge socijalnog i drugog stručnog rada, kućna njega i pomoć u kući.

Civilne žrtve rata, koje su istovremeno i OSI, su razvrstane u šest kategorija, a njihova prava uključuju ličnu invalidninu ili mjesečno novčano primanje, dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica, ortopedski dodatak, porodičnu invalidninu, pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala, osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija). Osnovica obračuna novčanih primanja OSI, koje su istovremeno i civilne žrtve rata, iznosi 70% od osnovice koju ostvaruju branitelji. Sredstva za ovu svrhu se izdvajaju 70% iz Federalnog, a 30% iz kantonalnog budžeta.

I ostala prava OSI civilnih žrtava rata se obračunavaju na sličan način, kao i za ličnu invalidninu, a učešće u budžetu je 50% federalni, a 20% kantonalni.

Zakonom o socijalnoj zaštiti u Republici Srpskoj (koji se mijenja i nalazi se u proceduri usvajanja) propisano je da pravo na dodatak za pomoć i njegu drugog lica imaju lica sa teškim tjelesnim ili čulnim smetnjama, lica mentalno ometena u razvoju stepena teže i teške ometenosti, lica višestruko ometena u razvoju sa umjerenom težom i teškom mentalnom ometenošću, lica oboljela od autizma i hronično duševno oboljela lica koja su potpuno lišena poslovne sposobnosti, koja ne mogu bez tuđe njege i pomoći da se kreću i zadovoljavaju osnovne životne potrebe, kojima je za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba neophodna pomoć i njega drugog lica, pod uslovom da ovo pravo ne mogu ostvariti po drugom pravnom osnovu i ne koriste pravo na smještaj u ustanovu socijalne zaštite. Istim zakonom je propisano da visina dodatka iznosi 41,00 KM.

Usluge iz oblasti socijalne zaštite obezbjeđuju centri za socijalni rad, zavodi za socijalno zbrinjavanje, dnevni centri za osobe s invaliditetom, razna savjetovaništa, organizacije civilnog društva i organizacije osoba s invaliditetom.

PREPORUKE:

U cilju obezbjeđivanja ljudskog dostojanstva i socijalne sigurnosti osoba s invaliditetom i njihovih porodica, te ublažavanja negativnih posljedica koje nastaju zbog invalidnosti potrebno je:

- Razviti sistem socijalne sigurnosti dostupan svim osobama sa invaliditetom, koji obezbjeđuje potrebne oblike podrške i stimuliše korištenje preostalih radnih i drugih sposobnosti osoba s invaliditetom, a koji ih ne isključuje i ne diskriminiše;
- Provesti reformu penzijsko-invalidskog osiguranja koje će uključiti prava osoba s invaliditetom i po osnovu invalidnosti;
- Obezbijediti da troškovi koji nastaju zbog invaliditeta ne opterećuju osobe s invaliditetom niti njihove porodice i staratelje;
- Razvijati sistem mješovitih i multidisciplinarnih socijalnih usluga u lokalnim zajednicama, primjerenih specifičnim potrebama osoba s invaliditetom, vodeći računa o starosnoj dobi i spolu:
- Stvarati uvjete za deinstitucionalizaciju sistema podrške osobama s invaliditetom kroz službe za podršku u lokalnim zajednicama;
- Osigurati da osobe s invaliditetom ostvaruju posebna prava u okviru socijalne zaštite samo onda kada se ta prava odnose specifično na invalidnost, a da sva ostala prava iz socijalne zaštite ostvaruju na način i na mjestima gdje ih ostvaruju i ostali građani;
- Omogućiti da osobe s invaliditetom učestvuju u svim procesima planiranja socijalne politike i razvijanju i praćenju realizacije programa socijalne zaštite;
- Omogućiti osobama s invaliditetom, bez obzira na spol i starosnu dob, dostupne i pristupačne službe za podršku u organizacionom, arhitektonskom, informativnom i programskom smislu;
- Razvijati službe u lokalnim zajednicama uz primjenu individualizovanih planova, koji podstiču aktivizam i podržavaju nezavisnost i samostalnost osoba s invaliditetom na svim poljima, uključujući i samostalan život;
- Raditi na obezbjeđivanju uvjeta da same osobe s invaliditetom vrše izbor vrsta i načina pružanja usluga, kao i pružatelja usluga;
- Omogućiti osobama s invaliditetom pristup i korištenje službi za građanstvo pod jednakim uvjetima.

1.4. Rehabilitacija i zapošljavanje

U članovima 26. i 27. UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom države potpisnice obavezuju se da će preduzeti efektivne i odgovarajuće mjere da osobama s invaliditetom omoguće da postignu maksimalnu samostalnost, potpune fizičke, mentalne, socijalne i profesionalne kapacitete i potpunu uključenost i učešće u svim aspektima života. Da bi ostvarile taj cilj, države potpisnice će organizovati, ojačati i proširiti sveobuhvatne habilitacijske i rehabilitacijske usluge, naročito u oblastima zdravlja, zapošljavanja, obrazovanja i socijalnih servisa.

Oblasti rehabilitacije i zapošljavanja su u Bosni i Hercegovini u nadležnosti entiteta, a u Federaciji BiH u podjeljenoj nadležnosti kantona i Federacije.

Proces obrazovanja, profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine ima svoje slabosti koje se ogledaju u nekompatibilnosti sistema, nepostojanja adekvatnih planova obrazovanja i profesionalne rehabilitacije prema potrebama tržišta rada, nedovoljnoj informisanosti o mogućnostima koje nude normativni i institucionalni okviri, opšteg stanja ekonomskog i privrednog života, predrasuda i stereotipa prema licima s invaliditetom. Trenutno stanje u ovim oblastima dodatno usložnjava nizak stepen obrazovanja lica s invaliditetom, nekonkurentnost njihovog zanimanja i kvalifikacione strukture na tržištu rada, teška ekonomska situacija i neravnomjerna razvijenost usluga podrške u lokalnim zajednicama.

Problem je također i nedostatak kvalifikovanog osoblja specijalno obučenog za rad sa licima s invaliditetom. Postoji određeni broj pokrenutih inicijativa od strane organizacija osoba s invaliditetom i pojedinaca s invaliditetom za pokretanje vlastitih preduzeća, ali je evidentan nedostatak usluga podrške u dobijanju stručne pomoći u odabiru djelatnosti, potrebama i zahtjevima tržišta i drugim relevantnim informacijama. To zahtjeva razvoj novog pristupa u oblasti rada koji preferira pružanje usluga, za razliku od dosadašnjeg pristupa u kojem je dominirala evidencija i posredovanje.

Neki od uzroka niske stope zaposlenosti lica s invaliditetom su neprilagođeni radni uslovi i radni ambijent potrebama tih lica, slaba motivacija poslodavaca, uticaj predrasuda i iskrivljenih stavova o zapošljavanju i radu lica s invaliditetom.

Oba entiteta Bosne i Hercegovine pokušavaju da redizajniraju i reformišu svoje programe i zakonodavstvo na planu zapošljavanja uopšte. Dijelovi politika koji se odnose na zapošljavanje lica s invaliditetom ukazuju da postoji opredjeljenost za

preduzimanje mjera kojima se daje prioritet prilikom zapošljavanja lica s invaliditetom i promovise zapošljavanje tih lica.

Jedan od institucionalnih modela su usvojeni zakoni: Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida u Republici Srpskoj, koji je donesen 2004. godine i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH, koji je donesen 2010. godine.

Osnovna svrha ovih zakona je da se obezbjedi institucionalni okvir koji bi omogućio razvoj i primjenu programa koji se bave profesionalnom rehabilitacijom, osposobljavanjem i zapošljavanjem lica s invaliditetom na otvorenom tržištu, i po posebnim uslovima, koje podržava država i svojim mjerama omogućava olakšice koje stimulisu zapošljavanje lica s invaliditetom.

U okviru ovog modela, u oba entiteta, osnovani su fondovi za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom, kao javne ustanove, s ciljem sprovođenja politike razvoja i unapređenja profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica s invaliditetom.

Procesi profesionalne rehabilitacije realizuju se u specijaliziranim ustanovama za obrazovanje osoba s invaliditetom i preduzećima koja su osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Veoma važni oblici profesionalne rehabilitacije organizuju se i u organizacijama civilnog društva, naročito u organizacijama osoba s invaliditetom. Usluge rehabilitacije koje se obezbjeđuju u okviru civilnog društva finansiraju se kroz projekte, što ne obezbjeđuje standardizaciju, njihovu dugoročnu održivost i obuhvaćenost svih osoba s invaliditetom kojima je ovaj oblik podrške potreban.

PREPORUKE:

U cilju osposobljavanja za korištenje preostalih sposobnosti, uspješnog učešća na tržištu rada, zapošljavanja i smanjenja siromaštva potrebno je:

- Razviti programe kroz koje će se osobama s invaliditetom omogućiti, da kroz bolje obrazovanje na srednjem stepenu, savjetodavne usluge, medijaciju, obuku uz rad i cjeloživotno učenje, usluge adaptiranja radnog okruženja i sl., dobiju i zadrže poslove, koji su dobro plaćeni i u skladu sa potrebama, željama, mogućnostima i kapacitetima konkretnog lica;
- Organizovati javne kampanje u cilju informisanja poslodavaca i samih lica s invaliditetom o postojanju prednosti i mogućnosti koje zakon nudi i u cilju stimulanja poslodavaca za zapošljavanje lica s invaliditetom;

- Razviti usluge za podršku organizacijama i pojedincima koje se bave zapošljavanjem lica s invaliditetom kroz razne projekte i stvarati uslove da izuzetno dobre prakse postanu dio sistema.
- Raditi na obezbjeđivanju uvjeta da osobe s invaliditetom kroz različite oblike rehabilitacije i rehabilitacije postignu maksimalnu samostalnost, potpune fizičke, mentalne, socijalne i profesionalne kapacitete, i potpunu uključenost i učešće u svim aspektima života.
- Razvijati programe profesionalnog osposobljavanja, zapošljavanja i usavršavanja, uz omogućavanje pristupa programima cjeloživotnog učenja osobama s invaliditetom.
- Raditi na obezbjeđivanju praćenja primjene uvođenja obavezne kvote i drugih stimulativnih mjera za zapošljavanje osoba s invaliditetom, predviđenih zakonima;
- Podsticati i pomagati osnivanje i razvoj posebnih preduzeća za zapošljavanje osoba s invaliditetom, pružajući finansijsku i stručnu pomoć, te administrativne i druge pogodnosti za njihov efikasan rad i poslovanje.
- Razvijati usluge i programe adaptacije i opremanja radnih mjesta i prilagođavanje radne sredine osobama s invaliditetom.

1.5. Podrška za samostalni život i stanovanje uz podršku

Prema članovima 9. i 19. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, a da bi osobama s invaliditetom omogućile da samostalno žive i u potpunosti učestvuju u svim aspektima života, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mjere da osobama s invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, osiguraju pristup izgrađenom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacijske i komunikacijske tehnologije, kao i drugim uslugama i objektima namijenjenim javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama.

Također se države obavezuju da priznaju jednako pravo osobama s invaliditetom da žive u zajednici i uživaju pravo izbora jednako sa drugim osobama i preduzeće efektivne i odgovarajuće mjere kako bi olakšale osobama s invaliditetom da u potpunosti uživaju ovo pravo, omogućile njihovu punu uključenost u zajednicu i učešće u životu zajednice.

Opće prihvaćeno stajalište u Bosni i Hercegovini je da osobe s invaliditetom ne

mogu živjeti samostalno, osnovati porodicu - posebno za žene, brinuti o sebi i obavljati svakodnevne aktivnosti. Za realizaciju intimnog i porodičnog života osoba s invaliditetom ne postoji sistemska podrška u Bosni i Hercegovini, što se najviše ogleda u ostvarivanju roditeljstva. Većina osoba s invaliditetom upućena je na podršku od strane roditelja ili drugih članova porodice, što se naročito odnosi na žene s invaliditetom. Ne postoje programi podrške mentalno nedovoljno razvijenim osobama za samostalan život. Prilikom realizacije prava vezanih za porodična pitanja, zakonima nisu definisane beneficije za porodice čiji su nosioci osobe s invaliditetom, osim u slučaju ratnih vojnih invalida. U posljednjih dvadeset godina budi se svijest kod osoba s invaliditetom o mogućnostima stvaranja samostalnog života, i jedan manji broj osoba s invaliditetom je ostvario svoj porodični život.

Deklarativno opredjeljenje da se osigura pravo uživanja ljudskih prava za osobe s invaliditetom nema potvrdu u praksi. U Bosni i Hercegovini ne postoje posebno organizovane institucije za razvijanje mehanizama praćenja stanja u oblasti invalidnosti, premda su ova pitanja u odgovornosti i dužnosti države i njenih entiteta.

Nisu razvijeni programi izgradnje i dodjele socijalnih stanova osobama s invaliditetom, niti programi prilagođavanja stanovanja, što u privatnom i profesionalnom životu bitno otežava i ograničava uključivanje osoba s invaliditetom.

Sagledavajući stanje u oblasti pristupačnosti ustanovili smo da na nivou entiteta postoje propisi koji definišu standarde pristupačnosti i obaveze nadležnih institucija da pri građenju iste primjenjuju. Mišljenja smo da su propisani standardni pristupačnosti zadovoljavajući ali je njihova praktična primjena neadekvatna. Ni projektanti, ni izvođači radova, kao ni organi nadzora u najvećem broju slučajeva, ne pridržavaju se ovih standarda. Kao rezultat takvog odnosa imamo sljedeću situaciju: nepristupačne zgrade, čak i novoizgrađene, nepristupačno okruženje, javni objekti, zgrade za stanovanje, sredstva javnog prevoza i nepristupačne informacije.

Ako posmatramo stanje u oblasti samostalnog života i stanovanja osoba s invaliditetom u BiH još uvijek preovladava tradicionalno zbrinjavanje osoba u institucijama azilnog tipa, iako ukidanje klasičnih institucija postaje zahtjevom niza međunarodnih dokumenata i ulazi u područje poštovanja ljudskih prava.

Institucije za socijalno zbrinjavanje osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini su:

1. J.U. Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine Pazarić
2. J.U. Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica "Drin"

3. Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba Bakovići
4. Centar za prihvatanje starijih i iznemoglih osoba i beskućnika Duje, Doboj Istok
5. "Dom za socijalno-zdravstveno zbrinjavanje osoba s invaliditetom i drugih osoba", Sarajevo
6. Dom za djecu i omladinu ometenu u razvoju Prijedor
7. Zavod za zaštitu ženske djece i omladine u Višegradu
8. Zavod za liječenje rehabilitaciju i socijalnu zaštitu hroničnih duševnih bolesnika Jakeš, Modriča
9. Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju "Dr. Miroslav Zotović"

Tradicionalni segregacijski model, naročito u tretmanu osoba s intelektualnim teškoćama, kao i nerazvijenost i nekoordiniranost postojećih stručnih službi podrške onemogućava ostvarivanje osnovnih ljudskih prava i nepovoljno se odražava na sva područja života osoba s invaliditetom. Ukoliko nemaju porodicu ili ukoliko se niko ne želi brinuti o njima smještaju se u velike institucije zavodskog tipa gdje im se narušavaju osnovna ljudska prava.

Prema istraživanju, koje je sproveo Sumero, u 5 ustanova socijalne zaštite u FBiH u 2011. godini bilo je smješteno 1926 osoba, od čega je njih 848 (44,07%) ženskog spola i 1078 (55,93%) muškog spola, pri čemu je 1848 (95,95%) odraslih osoba, a 78 (4,05%) djece.

U RS-u je u dvije ustanove, u kojima je sprovedeno istraživanje, smješteno ukupno 361 osoba, od čega je njih 150 ženskog spola i njih 211 muškog spola, pri čemu je 311 odraslih i 50 maloljetnih osoba.

Uslovi života u ustanovama uključujući smještaj, ishranu, odijevanje, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, slobodne aktivnosti, sportske, kulturne i druge aktivnosti su na veoma niskom nivou i nezadovoljavaju ni najminimalnije standarde.

Broj stručnog osoblja zaposlenog u ustanovama je nezadovoljavajući i ne stvara ni osnovne pretpostavke za pružanje potrebnih vidova podrške. Postojeći uposlenici su usmjereni na pružanje podrške velikom broju ljudi, pa se ista ne može usmjeriti individualnim potrebama i željama svake osobe. Veći broj uposlenih u ustanovama nema adekvatnu stručnu naobrazbu za poslove koje obavlja, pa kvalitet pružene usluge nije u skladu sa principima i standardima iz ove oblasti.

Međutim, važno je istaći da novi modeli pružanja podrške inzistiraju na usmjeravanju resursa i zapošljavanju stručnog kadra u lokalnim zajednicama, u cilju

razvijanja stanovanja uz podršku, koje će osigurati potpuno poštovanje prava osoba s invaliditetom. Bitno je istaći da efikasnost podrške ne zavisi samo od dovoljnog broja zaposlenog stručnog kadra, nego i od samih uslova u kojima se podrška pruža. Efikasno planiranje podrške podrazumijeva dobro poznavanje osobe kako bi se mogla pružiti adekvatna podrška.

Svrha uvođenja modela servisa podrške u lokalnoj zajednici je uspostavljanje sistema koji je usmjeren ka podržavanju osoba s invaliditetom u ostvarivanju i održavanju optimalnog nivoa samostalnosti i društvenog učešća. U takvom sistemu, osoba ima pristup različitim uslugama koje joj pružaju mogućnosti i izbor da sama odluči o svom načinu života. Jednak pristup svakodnevnim službama i uslugama koje postoje na nivou lokalne zajednice (redovno obrazovanje, zdravstvo, zaposlenje i socijalne službe), treba biti obezbijeđen i za osobe sa invaliditetom.

Udruženje za socijalno uključivanje osoba sa mentalnom retardacijom Tuzlanskog kantona je u saradnji s Ministarstvom za rad i socijalnu politiku TK i centrima za socijalni rad 1999. godine započelo proces prevencije institucionalizacije i proces deinstitutionalizacije osoba s intelektualnim teškoćama u Bosni i Hercegovini. Do sada je pružena podrška za 15 osoba, od čega je za 8 osoba izvršena prevencija institucionalizacije, a za 7 osoba deinstitutionalizacija. Od 2011. godine SUMERO u saradnji s Udruženjem za podršku osobama s intelektualnim teškoćama u Kantonu Sarajevo „OAZA“ i Udruženjem roditelja i prijatelja osoba s posebnim potrebama „Sunce“ iz Mostara, nastoji omogućiti deinstitutionalizaciju i prevenciju institucionalizacije i omogućiti osobama s intelektualnim teškoćama da žive u lokalnoj zajednici. Radi se o modelu koji se trenutno podržava pilot projektima, ali se očekuje da će biti sistemski podržan od institucija vlasti. Ustanova socijalne zaštite na nivou FBiH „SUMERO Centar za podršku osobama s invaliditetom u zajednici“ je u januaru 2012. godine dobila rješenje o registraciji.

SUMERO je u 2011. godini pokrenuo prve stambene zajednice u kojima stanuju osobe s intelektualnim teškoćama uz podršku. Pokrenute su 4 stambene zajednice u Sarajevu, čime je prevenirana inistitucionalizacija za 10 osoba, a izvršena deinstitutionalizacija za 2 osobe, i 1 stambena zajednica u Mostaru, čime je prevenirana institucionalizacija za 3 osobe.

Timovi u pet gradova u FBiH (Sarajevo, Mostar, Bihać, Bugojno, Zenica) su educirani i spremni za pružanje ovakvog vida podrške.

Servis personalne asistencije ima za cilj pružanje podrške osobama s invaliditetom u punom učešću unutar socijalnih tokova lokalne zajednice, kao i podrške u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba. Međutim, sistemskim rješenjima u BiH se

ne predviđa pružanje usluga personalne asistencije, pa su zbog toga osobe s invaliditetom u potpunosti upućene na sistem socijalne zaštite i podršku od strane vlastitih porodica.

U BiH postoje dvije organizacije koje pružaju uslugu personalne asistencije. U FBiH, Savez SUMERO već četvrtu godinu implementira projekat „*Podrška osobama s teškim invaliditetom u Bosni i Hercegovini*“, a jedna aktivnost se odnosi upravo na personalnu asistenciju. Trenutno je u projekat uključeno 14 osoba s invaliditetom za koje se obezbjeđuje usluga personalne asistencije. U RS, iako nije zakonski definisana, usluga personalne asistencije prepoznata je od strane Skupštine Grada Banja Luka i uvrštena je 2007. godine u proširene usluge socijalne zaštite, a realizuje se zajedno sa humanitarnom organizacijom „Partner“ iz Banja Luke, koja obučava i priprema personalne asistente za rad.

PREPORUKE:

- Izraditi standarde kvaliteta usluga na principima međunarodnih normi i domaćih praksi;
- Obezbijediti stanovanje u skladu sa željama i izborom osoba s invaliditetom;
- Izraditi programe transformacije postojećih ustanova i definisati odgovorno tijelo (entiteska ministarstva ili agencija) za ovaj proces;
- Pokrenuti procese zagovaranja izgradnje i korištenja socijalnih stanova;
- Pružanje podrške osobama s invaliditetom treba biti u skladu s individualnim potrebama;
- Osigurati službe procjene sposobnosti za samostalan život;
- Obezbijediti trening osnovnih životnih vještina;
- U postojećim ustanovama socijalnog zbrinjavanja osigurati kvalitetne uslove za dostojanstven život korisnika;
- Potrebno je da se uskladi sistematizacija radnih mjesta s potrebama korisnika u ustanovama socijalnog zbrinjavanja.

1.6. Kultura i informiranje

U članovima 21. i 30. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom država se obavezuje da će preduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi osigurala da osobe s invaliditetom mogu da ostvare slobodu izražavanja i mišljenja, uključujući slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja na osnovama jednakosti sa drugima kroz upotrebu svih oblika komunikacije, po izboru osoba s invaliditetom.

Također, BiH priznaje pravo svih osoba s invaliditetom da uzmu učešća u kulturnom životu na osnovama jednakosti sa drugima i preduzeće odgovarajuće mjere da osigura da osobe s invaliditetom razvijaju i koriste svoje kreativne, umjetničke i intelektualne potencijale, ne samo radi svoje dobrobiti, već i radi obogaćivanja čitavog društva.

Oblast kulture i informisanja je po Ustavu Bosne i Hercegovine u isključivoj nadležnosti entiteta, a u Federaciji je u nadležnosti kantona. Ovako decentraliziran sistem teško funkcioniše, a naročito u odnosu na ostvarivanje prava i zadovoljavanje potreba osoba s invaliditetom.

Osobe s invaliditetom, naročito sa težim invaliditetom i osobe sa senzornim i intelektualnim teškoćama skoro su potpuno isključene iz tokova kulture i informisanja.

Osobe s oštećenjem sluha i vida imaju ograničen pristup informacijama u različitim komunikacijama. U državnim službama nisu zaposleni tumači za gestovni govor, dok osobe sa oštećenjem vida ni jednu informaciju ne mogu dobiti u pisanom obliku, jer se nigdje ne koriste štampači za Brajevo pismo. Mediji u Bosni i Hercegovini pitanja invaliditeta prikazuju na neprihvatljiv način, često kao tragediju ili senzaciju, održavajući time stereotipe o osobama s invaliditetom.

Pristupačnost okruženja, usluga i informisanja predstavlja preduvjet za ostvarivanje društvenih kontakata, nezavisnost i uključenje osoba s invaliditetom u svakodnevni život.

U oblasti kulture i umjetnosti ne postoje posebni programi namijenjeni osobama s invaliditetom, a u redovnim programima nema adekvatne pristupačnosti objektima i informacijama. Osobe s oštećenjem vida nemaju pristup kulturnim i umjetničkim dobrima zbog njihove neprilagođenosti i nemogućnosti da koriste Brajevo pismo, informacije na audio tehnici ili štampu sa uvećanim slovima. U okviru rada organizacija osoba s invaliditetom pokrenute su inicijative na lokalnom nivou o pitanju kulturnog života osoba s invaliditetom, ali su neznatne i dugoročno neodržive, zbog nesigurnih izvora finansiranja. Postojeće stanje u najvećoj mjeri,

dakle, isključuje osobe s invaliditetom iz učešća u kulturnom i umjetničkom životu.

U Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj postoje biblioteke za slijepce, koje su javne ustanove, ali ipak njihov status, a naročito u Federaciji, nije riješen i nemaju adekvatno finansiranje. Broj knjiga koje se izdaju na Brajevom pismu, zvučnoj tehnici i uvećanom tisku je nedovoljan u odnosu na potrebe slijepih osoba, a same organizacije slijepih i njihovi članovi nemaju uticaj kako na upravljanje u ovim ustanovama, kao i na izbor knjiga koje se izdaju.

Problem informisanja posebno je izražen kod slijepih i slabovidnih osoba, osoba s oštećenjem sluha i kod osoba sa intelektualnim poteškoćama. Javni TV servis, kao ni privatne televizije ne obezbjeđuju usluge gestovnih tumača, niti prilagođavaju programske sadržaje za slijepce osobe, kako bi osobe sa oštećenjem sluha i vida mogle pratiti različite programske sadržaje. U Bosni i Hercegovini se izdaje samo jedan časopis na Brajevom pismu, tromjesečno, koji iz svojih sredstava finansira Savez slijepih Republike Srpske. Kada se radi o časopisima u zvučnom formatu, u Bosni i Hercegovini se izdaje 5 časopisa, od kojih 4 izdaju organizacije slijepih: Savez slijepih Republike Srpske, Udruženje slijepih Kantona Sarajevo, Savez slijepih Tuzlanskog kantona i Udruga Hercegovačko-neretvanskog kantona, a jedan časopis izdaje Biblioteka za slijepce u Bosni i Hercegovini.

PREPORUKE:

Kako bi se osiguralo ostvarivanje prava osoba s invaliditetom u oblasti kulture i informisanja potrebno je poduzeti sljedeće:

- Obezbijediti zakonski okvir koji će omogućiti pristup osoba s invaliditetom informacijama u njima pristupačnim formatima, kulturnim institucijama i programskim sadržajima kulture;
- Razviti službe podrške koje će omogućiti pristup institucijama kulture i njihovim programskim sadržajima, istorijskim spomenicima i prirodnim dobrima;
- Obezbijediti usluge tumača gestovnog govora, kako bi se osigurao pristup informacijama u javnim institucijama i medijima;
- Obezbijediti usluge izdavanja časopisa i druge literature na Brajevom pismu, zvučnoj tehnici i uvećanom formatu;

- Razviti usluge za pripremanje i izdavanje informacija u pojednostavljenom formatu za osobe s intelektualnim poteškoćama;
- Razviti programe kojim bi se organizacije osoba sa invaliditetom podsticale da što više svojih članova uključe u kulturne aktivnosti, uključujući i finansijsku podršku.

2. Preporuke za uvođenje servisa podrške za osobe s invaliditetom

U sveobuhvatnoj tranziciji odnosa zajednice prema osobama sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini, neophodno bi bilo inicirati i mijenjanje odnosa prema oblicima podrške koje bi zajednica trebala osigurati za različite kategorije osoba sa invaliditetom, te načina realizovanja tih oblika podrške.

Na osnovu analize dosadašnjih vidova organizovanja različitih oblika podrške za osobe s invaliditetom zaključak je da društvena zajednica nije obezbijedila ni najminimalniju podršku za OSI, čak ni u slučajevima kada je to na neki način zakonom definisano. Stoga je potrebno definisati zakonski okvir i standarde koji će omogućiti regulisanje adekvatne podrške za osobe s invaliditetom u lokalnoj zajednici uz utvrđivanje jasnih procedura.

Značajan broj istraživanja, ali i opredjeljenja iskazana u ključnim strateškim dokumentima i reformski trendovi u oblasti socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, obrazovanja, rehabilitacije i osposobljavanja, zapošljavanja, samostalnog života i svakodnevnih aktivnosti, ukazuju da je pristup baziran na mješovitom modelu podrške, a što uključuje pružanje različitih usluga na nivou lokalne zajednice i novčane oblike podrške, pristup koji je najprimjereniji trenutnim mogućnostima u Bosni i Hercegovini, ali i pristup koji omogućava da se za različite grupe osoba s invaliditetom osiguraju oblici podrške/servisi koji će uvažavati specifičnosti pojedinih kategorija osoba s invaliditetom.

Nekoliko je ključnih obilježja organizovanja servisa za osobe s invaliditetom koji se trebaju uzeti u obzir kako bi servisi bili organizovani na način da budu u skladu sa potrebama onih za koje se organizuju, ali i da zadovolje sve druge kriterije isporučivanja usluga.

Ovdje ćemo dati najvažnije preporuke, a čijim bi provođenjem bilo osigurano da različiti akteri zainteresovani za uspostavljanje sistema usluga namijenjenih osobama s invaliditetom, ali i potencijalni korisnici, prepoznaju i prihvate koristi uvođenja novih vidova podrške osobama s invaliditetom, te njihovu društvenu i ekonomsku opravdanost.

2.1. Prije uspostavljanja novog sistema podrške

Različite zainteresovane strane za poboljšavanje odnosa društva prema osobama s invaliditetom bi trebale prihvatiti činjenicu postojanja potrebe razvijanja novog modela podrške osobama s invaliditetom.

Novi model bi trebao da osigura različite vidove podrške za osobe s invaliditetom zasnovan na nizu različitih usluga razvijenih na nivou lokalne zajednice, zasnovanih na potrebama osoba sa invaliditetom, obezbijeđen od strane države putem kojih se omogućava optimalno uključivanje i integriranje osoba s invaliditetom u zajednicu u svim segmentima života.

Država treba da u skladu sa međunarodnim dokumentima koje je potpisala i ratifikovala (Standardna pravila, UN konvencija o pravima OSI, dr.) i međunarodnim standardima obezbijedi ispunjenje određenih preduvjeta (donošenje i dosljedna implementacija zakonskih rješenja iz oblasti invalidnosti) za eliminaciju prepreka koje otežavaju socijalnu uključenost osoba s invaliditetom.

Država treba razvijati, unapređivati i implementirati politike koje imaju za cilj tranziciju sistema dosadašnjeg načina podrške na sistem obezbjeđivanja usluga u zajednici za osobe s invaliditetom, odnosno servisa podrške osobama s invaliditetom u lokalnoj zajednici. U skladu sa Politikom u oblasti invalidnosti i strategijama koje su usvojene u oba entiteta.

2.2. Mogući pravni osnov

Obzirom na nove pristupe u oblasti invalidnosti koji se zasnivaju na uključivanju pitanja iz oblasti invalidnosti i njihovo zakonsko regulisanje u okviru nadležnosti pojedinih ministarstava, moguće je sistem usluga podrške osobama s invaliditetom pozicionirati u različite zakone kojima se reguliše svaka pojedina oblast. Na ovaj bi način bilo osigurano da se odgovarajuće usluge za osobe s invaliditetom definišu kao integralni dio zakona kojima se uređuju odnosi u svakoj pojedinoj oblasti. Prednost ovog pristupa je da bi odgovornost obezbjeđivanja usluga za osobe s invaliditetom bila na institucijama koje su odgovorne za osiguravanje sprovođenja ukupnog zakona kojim se određena oblast reguliše. Također, u okviru nadležnih institucija bi se razvila svijest o potrebi obezbjeđivanja različitih vidova usluga, a kako bi se mogućnosti osoba s invaliditetom izjednačile sa mogućnostima ostalih građana. Ukoliko bi bio odabran ovakav model pravnog definisanja usluga namijenjenih osobama s invaliditetom to bi podrazumijevalo da bi se usluge iz

socijalne zaštite regulisale zakonima iz ove oblasti, usluge zdravstvene zaštite zakonima o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju, usluge iz oblasti obrazovanja zakonima o predškolskom, osnovnoškolskom, srednješkolskom i visokoškolskom obrazovanju.

Imajući u vidu reformske procese, koji su trenutno aktuelni u različitim oblastima, jedno od mogućih rješenja pravnog pozicioniranja sistema usluga namijenjenih osobama sa invaliditetom je i zagovaranje za definisanje usluga kroz izmjene i dopune Zakona u različitim oblastima, a kojim će se predvidjeti uvođenje servisa podrške za osobe s invaliditetom.

Nedostaci ovakvog pristupa su vezani za nadležnost različitih nivoa vlasti za različite oblasti, a čime se otvaraju mogućnosti različitog regulisanja istih usluga u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine.

Drugo rješenje je da se na nivou entiteta donesu posebni zakoni kojim bi se na cjelovit način uredili oblici podrške za osobe sa invaliditetom kroz razvoj različitih usluga podrške u lokalnim zajednicama. Pri izradi ovih zakona mogu se koristiti iskustva zemalja u kojima ovaj vid podrške osobama s invaliditetom već duže funkcionise.

Bez obzira koja od ova dva moguća rješenja budu i prihvaćena, ključno je zagovarati da se na nivou BiH uspostavi okvirni dokument kojim bi se regulisali osnovni principi uvođenja sistema podrške za OSI u lokalnoj zajednici.

2.3. Mogući način utvrđivanja potrebe uvođenja pojedinih usluga

Ključno pitanje sa kojim se suočavaju svi koji žele organizovati usluge u lokalnoj zajednici za osobe s invaliditetom je pitanje načina definisanja vrste i obima usluge koju je za pojedine grupe osoba s invaliditetom u određeno vrijeme i u određenom prostoru potrebno organizovati.

Jedan od mogućih načina utvrđivanja vrste i obima usluga koje se trebaju obezbijediti je metod ispitivanja potreba za različitim vrstama usluga za osobe s invaliditetom na pojedinom području, a koji bi se realizovao na način da se periodično od strane nadležnih institucija organizuju sastanci svih potencijalno zainteresovanih za usluge s ciljem diskusije o vrstama usluga i načinima njihovog organizovanja.

Također, kao mogući model utvrđivanja potreba odnosno potrebnih usluga podrške može se koristiti i međunarodna klasifikacija funkcionisanja, invaliditeta i

zdravlja. Iz razloga sveobuhvatnosti ovaj model ima velike mogućnosti kvalitetne procjene invaliditeta i definisanja potreba i prioriteta osobe koja bi trebala dobiti neku uslugu u zajednici.

Obzirom na nadležnost različitih nivoa vlasti u većini oblasti u kojima bi se usluge u Bosni i Hercegovini trebale organizovati, te shodno tome pretpostavljenu obavezu osiguravanja usluga, najprimjereniji način utvrđivanja vrste i obima potrebnih usluga bi mogao biti organizovanje periodičnih istraživanja kako među osobama s invaliditetom tako i među ostalim potencijalno zainteresovanim za organizaciju i isporuku pojedinih usluga.

Naručioci ovakvih istraživanja bi trebali biti institucije vlasti nadležne za pojedine oblasti, dok bi realizatori istraživanja mogli biti univerziteti, različita strukovna udruženja, agencije, organizacije osoba s invaliditetom.

2.4. Koje usluge osigurati

U izboru usluga koje bi trebalo razviti za osobe s invaliditetom trebalo bi se voditi rezultatima prethodno napravljenih istraživanja, uzeti u obzir društvene i finansijske efekte uvođenja pojedinih usluga, uzeti u obzir efekte koje bi uvođenje određene usluge imalo na poboljšanje kvaliteta života osoba s invaliditetom.

Moguće oblasti u kojima bi usluge za osobe s invaliditetom trebale biti razvijene, ali i mogle rezultirati povećanjem socijalne uključenosti korisnika tih usluga, su:

- Podrška u samostalnom življenju (prevencija smještaja osoba s invaliditetom u institucije i deinstitucionalizacija);
- Personalna asistencija;
- Planiranje usmjereno na osobu;
- Centri za dnevni boravak za djecu i osobe s invaliditetom (okupaciona terapija, usvajanje osnovnih životnih vještina, samozastupanje, samoodređenje);
- Savjetovanje, pristupačne informacije;
- Podrška u inkluzivnom obrazovanju;
- Razvijanje novih vještina;
- Podrška u zapošljavanju;
- Socijalno stanovanje/stanovanje uz podršku;

- Rehabilitacijske usluge.

Servisi podrške za osobe s invaliditetom bi trebali da omoguće direktno zadovoljavanje predhodno definisanih individualnih potreba osoba s invaliditetom kroz organizovane oblike usluga u lokalnoj zajednici uz učešće različitih aktera, a na temelju prethodno ispunjenih kriterija koji garantuju kvalitet i dostupnost svake pojedine usluge svim osobama kojima je ona potrebna.

2.5. Dostupnost usluga

Kako bi se osiguralo da potrebne usluge budu dostupne svim osobama s invaliditetom kojima su iste neophodne, a obzirom na dosadašnje načine podrške koji su se bazirali isključivo na novčanim davanjima, neophodno je osigurati:

- Sprovedenje kampanja o koristi usluga za podršku osobama s invaliditetom i prednostima koje usluge imaju u odnosu na dosadašnje vidove podrške;
- Informacije o dostupnim uslugama i načinima pristupanja svakoj pojedinoj usluzi;
- Arhitektonsku pristupačnost mjesta i pristupačne informacije o uslugama koje se osiguravaju;
- Jednaku dostupnost usluga za sve osobe s invaliditetom u urbanim i ruralnim područjima, te jednaku dostupnost usluga za muškarce i žene s invaliditetom vodeći računa o potrebi prilagođavanja usluga muškarcima i ženama s invaliditetom;
- Dostupnost usluga svim starosnim skupinama osoba s invaliditetom, a vodeći računa o specifičnosti svake pojedine skupine i prilagođavanja usluga koje se isporučuju tim skupinama.

Kampanje za uvođenje servisa za podršku OSI trebale bi voditi nadležne državne institucije, uz podršku organizacija osoba s invaliditetom i medija.

2.6. Osiguravanje standarda

Pravnim okvirom kojim bi se regulisalo pitanje osnivanja i funkcionisanja različitih usluga za osobe s invaliditetom u lokalnoj zajednici trebalo bi definisati nadležnost za standardizaciju usluga čije se osnivanje i funkcionisanje reguliše.

Propisi kojima bi se regulisao način standardizacije svake pojedine usluge bi trebali uzeti u obzir međunarodno važeće standarde u oblasti pružanja socijalnih usluga i lokalne propise u ovoj oblasti.

Standardi za uspostavljanje pojedinih usluga bi trebali precizno definisati između ostalog:

- Potrebne prostorne uslove za organizovanje i isporuku pojedinih usluga;
- Potrebnu opremu;
- Kadrovsku strukturu i potrebnu stručnu spremu članova osoblja;
- Sigurnosne i bezbjednosne procedure/standarde;
- Procedure za pristup svakoj pojedinoj usluzi, načine vođenja evidencija i praćenja isporuke;
- Procedure za zaštitu privatnosti korisnika i osiguravanje mogućnosti žalbe;
- Procedure za superviziju i praćenje i procjenu kvaliteta isporučene usluge;
- Procedure učešća korisnika usluga u dizajniranju individualizovanih načina isporuke usluge, te načina učešća u procesu donošenja odluka vezanih za usluge;
- Navedeni, ali i mogući dodatni standardi će se razvijati vodeći u potpunosti računa o specifičnosti usluga koje se isporučuju te specifičnostima grupacije osoba s invaliditetom kojima su usluge namijenjene.

2.7. Mogući načini certificiranja

Kako bi se osiguralo da organizacije ili druge institucije imaju potvrdu o ispunjavanju svih uslova za organizovanje pojedine usluge namijenjene osobama sa invaliditetom, neophodno je utvrditi način i uslove za certificiranje ustanove/ organizacije koja se želi baviti pružanjem usluga.

Preporučit ćemo dva najčešća korištena načina certificiranja:

1. Certificiranje se može obaviti kod nadležne institucije bez obzira na vrijeme, odnosno kad organizacija/institucija koja želi isporučiti usluge za osobe s invaliditetom smatra da je ispunila potrebne standarde i da može certificirati uslugu koju nudi;
2. Institucija nadležna za certificiranje periodično oglasi poziv za certificiranje, a sve organizacije/institucije koje su do poziva ispunile predviđene standarde se mogu prijaviti za proces certificiranja usluge koju nude.

Praksa je da se proces certificiranja odvoji od poziva za konkurisanje za sufinansiranje ili potpuno finansiranje pojedinih usluga od strane nadležnih institucija vlasti.

Proces certificiranja bi trebao podrazumijevati:

- Dostavljanje svih potrebnih dokumenata ili drugih dokaza o ispunjavanju standarda za organizovanje i isporučivanje pojedine usluge;
- Provjera dostavljene dokumentacije i uvid u stanje prostora i potrebne opreme za obezbjeđivanje usluge;
- Uvid i procjena propisanih procedura.

Također, propisom kojim bi se regulisao način certificiranja bi se trebalo predvidjeti i način periodičnog obnavljanja certifikata, odnosno oduzimanja certifikata u slučaju da organizacija ili institucija ne ispunjava predviđene standarde za obavljanje usluge.

2.8. Mogući modeli nadzora

Nadzor nad radom ustanova/organizacija za pružanje usluga podrške osobama s invaliditetom i kvalitetom pruženih usluga treba regulisati zakonom ili podzakonskim aktom, a u pravilu bi se trebao sastojati od vršenja nadzora od strane:

- Nadležnih državnih institucija;
- Interni nadzor;
- Nadzor od strane korisnika koji se vrši preko posebnih tijela formiranih od strane korisnika usluga.

2.9. Mogući modeli finansiranja usluga

Različiti su načini finansiranja usluga namijenjenih osobama s invaliditetom i ovi modeli ovise od načina organizovanja države te modela podrške osobama s invaliditetom koji je u pojedinim državama razvijen.

Obzirom na organizacijsku strukturu Bosne i Hercegovine i podijeljenu nadležnost u različitim oblastima između entiteta i nižih nivoa vlasti, smatramo da bi najprimjereniji model finansiranja bio mješoviti model koji bi mogao podrazumijevati osiguravanje pokriva troškova pružanja usluge iz više izvora, opština, kanton, entiteti, uz mogućnost da se sredstva za ove namjene mogu obezbjeđivati iz raznih fondova, fondacija ili podrške od međunarodnih donatora.

Kako bi se osiguralo da određene usluge budu dostupne osobama s invaliditetom na području cijele Bosne i Hercegovine, entitetskim propisima bi trebalo osigurati pokriće troškova osnovnog paketa servisa, a omogućiti da niži nivoi vlasti (kantoni i opštine) osiguraju dodatna potrebna sredstva za njihovo puno finansiranje.

Također, osobe s invaliditetom bi mogle/trebale sudjelovati u pokrivanju dijela troškova pojedinih usluga koje koriste, ukoliko se radi o većem obimu pružanja usluga od onog koji je procijenjen kao potreban za tu osobu od strane stručnog tima. Ova sredstva bi se mogla izdvojiti iz sredstava namijenjenih za plaćanje ili naknade za pomoć i njegu ili iz drugih prihoda namijenjenih za podršku za izjednačavanje mogućnosti.

Za sve usluge koje osiguravaju podršku osobama s invaliditetom u ostvarivanju njihovih ljudskih prava i izjednačavanje mogućnosti državne bi institucije trebale osigurati puno pokrivaće troškova njihovog organizovanja, a bez bilo kakvih limita za njihovo korištenje bez obzira na materijalno imovinski status osobe koja određenu uslugu želi koristiti.

SHIA (MYRIGHT)* je krovna organizacija unutar pokreta organizacija osoba s invaliditetom Švedske koja radi u ime 30 organizacija članica.

Poštivanje ljudskih prava

Unutar pokreta organizacija osoba s invaliditetom Švedske postoji duga tradicija rada iz perspektive prava.

Naša vizija je društvo u kojem su sve osobe jednake i prava svih osoba se poštuju, a da bi se to ostvarilo kontrola nad vlastitim životom je odlučujuća. Stoga podržavamo mogućnost organizovanja ljudi i stvaranje jakih organizacija koje mogu upravljati procesom zagovaranja za poštivanje prava i potreba osoba s invaliditetom.

Program 2011 – 2013

Program SHIA (MYRIGHT) 2011- 2013 ima osnovni cilj da organizacije osoba s invaliditetom na lokalnom nivou imaju što bolje organizacione kapacitete, znanja i mehanizme u zagovaranju za prava svojih članova, proizašlih iz UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

*SHIA je 2012.godine promijenila ime u **MyRight**-Empowers people with disabilities

